

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З КОМПОНЕНТОМ – НАЙМЕНУВАННЯМ ОСОБИ ЗА ПРОФЕСІЄЮ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)

Людмила ЛИСЕНКО (Кіровоград, Україна)

У статті подано порівняльний аналіз фразеологічних одиниць з компонентом – найменування особи за професією. Визначається ступінь співвідношення семантики фразеологічних одиниць. Наголошується на чинниках, що беруть участь у розвитку аналізованих фразеологізмів.

Ключові слова: фразеологічна одиниця, функціональний аспект, фразеологічна номінація, система фразеологізмів, особливості функціонування, порівняльне вивчення, лінгвокультурологічний аспект.

The article gives a comparative analysis of phraseological units with the component – the notion of person according to profession. The degree of correlation of semantics of phraseological units is determined. The emphasis on the factors involved in the development of the analyzed phraseological units is given.

Key words: phraseological unit, functional aspect, phraseological nomination, phraseology system, functional peculiarities, the comparative studying, linguo cultural aspect.

Інтенсивний розвиток фразеології за останні десятиліття характеризується перш за все різноманітністю проблем, що вивчаються. З одного боку, завданням фразеологів є опис матеріалу фразеології окремих мов з акцентом на їх специфічні особливості, з другого – все більшого значення набуває порівняльне вивчення систем фразеологізмів різних мов.

Так, дослідження в галузі семантики фразеологічних одиниць (ФО) охоплюють у сучасному мовознавстві широке коло проблем, які вирішуються на матеріалі германських, романських, слов'янських мов: антропоцентризм фразеологічної семантики (О.В. Забуранна, В.Л. Пирогов, Н.В. Щербаківа), взаємодія фразотвірних компонентів у процесі утворення узагальнено-образної семантики ФО (М.Ф. Алефіренко, В.М. Білоноженко, І.С. Гнатюк, І.П. Задорожна, Л.Г. Золотих, С.Б. Пташник, Н.Б. Романова), мовні механізми виникнення емотивності ФО, її зв'язки з іншими компонентами фразеологічного значення (М.В. Гамзюк), внутрішня форма ФО та її функції (Е.І. Астахова, О.В. Кунін, В.М. Угринюк), національно-культурна специфіка семантики ФО (С.Н. Денисенко, Д.О. Добровольський, О.Я. Остапович, В.М. Телія, В.Д. Ужченко, Ю.А. Фірсова, Ф. Краас), роль генетичного прототипу в формуванні семантики ФО, реалізації конотативних можливостей фразеологізмів (В.І. Гавриць, Ю.П. Солодуб, С.Г. Шулєжкова), контекстуальна реалізація семантики ФО, особливості її оказіонального перетворення (Л.М. Замулко, Л.Ф. Козирева, В.І. Шрайбер, Л.Ф. Щербачук, F. Hammer, A. Sabban, B. Wojtak). Так, функціонування онімів у складі ФО в англійській мові займалися Б.М. Ажнюк, З.Р. Загірова, Г.П. Манушкіна та ін. [1; 2; 8; 11; 12].

Попри значну кількість праць, у яких піддаються аналізу різні аспекти фразеологічної семантики, відсутні ґрунтовні дослідження семантики ФО в парадигматичній та синтагматичній площинах, що вивчають її формування та розвиток на засадах синхронно-діахронного підходу. Поза увагою дослідників залишається встановлення зв'язків між розвитком семантики фразеологізмів та зміною їх валентності в умовах мовленнєвого контексту, дослідження імпліцитної та контекстуальної валентності фразеологізмів, не в достатній мірі вивчається вплив соціокультурних чинників на формування семантики ФО [9]. Вивчення механізмів формування та розвитку семантики ФО, закономірностей реалізації їх дистрибутивних зв'язків при функціонуванні у мовленнєвому контексті сприяє визначенню семантичних властивостей аналізованих ФО [10: 45].

Актуальність порівняльного аспекту системного вивчення фразеології поза сумнівом представляє великий інтерес як для розробки загальної теорії фразеології, так і для вивчення загальних і часткових ознак досліджуваних мов. Однак дослідження всієї системи фразеологізму може бути успішним лише при ретельному вивченні її окремих мікросистем, які характеризуються наявністю загальних і специфічних ознак, властивих усій системі в цілому [12: 8].

Однією з основоположних тверджень нашої роботи є семантика фразеологізму, в описі якої використовувалася концепція О.В.Куніна, зокрема його розробку аспектів значення фразеологізму, конотативного аспекту, внутрішньої форми одиниць

фразеологізмів [5]. У рамках порівняльної фразеології аналізуються як споріднені, так і неспоріднені мови. При порівняльному аналізі описуються й інтерпретуються в культурологічному ключі ФО різних мов [6; 7].

Актуальність нашого дослідження полягає в тому, що ФО розглядаються на матеріалі англійської та української мов.

Метафоричні ідіоми, а також багато граматичних ідіом виникли в професійній мові. Усі види людської діяльності мають відповідно свою лексику, свої спеціальні терміни, проникаючи іноді, особливо в метафоричному вживанні, у літературну мову. Наша мова не може адекватно передати все невичерпне багатство життя в її взаємозв'язках, усі думки і відчуття; літературна мова, словотворчі можливості якої обмежені, завжди готова запозичувати вже наявний в ужитку спеціальний термін, якому можна надати ширше значення. Ідіоми, вдалі приказки, створені людьми, зайнятими в різних сферах діяльності і спорту, будучи короткими, розмовними і живими, такими, що відображають бурхливе життя, завжди знаходять застосування у виразній мові. Моряки у плаванні, мисливці на полюванні, селяни в полі, кухарі на кухні – всі, кому терміново потрібно було віддати наказ, виразити попередження, загрозу, докір, – уміли знаходити яскраві поєднання слів, барвисті метафори, пов'язані з обставинами своєї діяльності. Ці фрази і метафори, що уразили уяву слухачів, входили до їхнього професійного словника. Згодом деякі з цих виразів отримували ширший сенс, застосовувалися до аналогічних ситуацій в іншому середовищі, часто жартівливо. Так, моряк користується своїми «морськими слівцями» на березі; рибак, домогосподарка, спортсмен, про що б вони не говорили, широко користуються метафорами, пов'язаними з рибальством, куховарінням і спортом; і поступово найяскравіші та найвиразніші звороти проникають в літературну мову, стаючи загальним надбанням [3: 196].

Для англійської мови характерна особливо велика різноманітність ідіом, пов'язаних з морем. Енергійна і виразна мова моряків сповнена специфічними виразами. Наприклад, *to drop the pilot* (букв. «відмовитися від послуг лоцмана») – відкинути доброго радника. У розмовну англійську мову увійшли також безліч виразів, пов'язаних з полюванням, скачками і т.ін.

Багато яскравих, самобутніх виразів народилися на кухні. Чимало таких виразів найімовірніше були створені жінками, авторами численних «кухонних» ідіом, повної мудрості і досвіду: наприклад, англ. *too many cooks spoil the broth*.

Немало образних виразів створено в майстернях і кузнях, пов'язано з різними ремеслами й інструментами. Проте машини і сучасні знаряддя виробництва дали нам мало ідіом. Зі всього видно, що у своїй величезній більшості образні й ідіоматичні вирази створювалися народом і тісно пов'язані з інтересами та повсякденними заняттями простих людей. Нові слова й ідіоматичні вирази є, як правило, результатом мовотворення безграмотних людей, кращі ідіоми, найбарвистіші образні вирази виникли не в бібліотеках і вітальнях, а в майстерні, на кухні і в хліву (пор. [9]; [8]).

Система фразеологізму будь-якої мови в цілому володіє своїми національними особливостями. У чому конкретно виявляється відмінність системи фразеологізму два або більш за мови, можна встановити лише при їх порівняльному вивченні. Само собою зрозуміло, що ця відмінність буде тим глибше, чим віддаленіше генетичний зв'язок мов, що зіставляються. І навпаки. Чим ближче мови, тим більше схожих рис виявлять вони в галузі фразеології [11: 22].

Контрастивний аналіз одиниць фразеологізмів споріднених і неспоріднених мов збагачує теорію фразеології не тільки кількісно, але й якісно, виявляючи самобутність кожної з мов, що зіставляються [4: 69]. Широка група одиниць фразеологізмів сучасної англійської та української мов об'єднана наявністю загального компонента – найменування особи за професією у сфері фізичної праці (НОП).

Об'єкт даного дослідження – група фразеологізмів англійської мови, що включає у свій склад компоненти, – найменування деяких поширених професій у сфері фізичної праці: *baker, cobbler, cook, driver, fisher, hunter, nurse, tailor, shepherd* в зіставленні з фразеологізмами української мови, що містять дані компоненти: пекар, швець, куховарка, візник, рибак, мисливець, нянька, кравець, пастух.

У якій залежності від походження іменника – НОП знаходиться його продуктивність на рівні фразеологізму? Аналіз матеріалу свідчить про те, що найбільш активними в утворенні фразеологізмів є споконвічно англійські слова *cook, nurse, tailor*. Найбільш активні в утворенні фразеологізмів наступні іменники: в англійській мові: *tailor – 6, cook – 6, baker – 4*; в українській мові: *швець – 6*.

Порівняльне дослідження фразеологізмів з компонентом – НОП (у сфері фізичної праці) свідчить про те, що аналогічні іменники в англійській і українській мовах характеризуються різною продуктивністю фразеологізму.

Baker – пекар.

1. Baker's dozen

Mrs. Joe has been out a dozen times, looking for you, Pip. And she's out now, making it a baker's dozen ("Great Expectations", by Charles Dickens)

2. The butcher, the baker, the candlestick maker

Who were the other two? One was a butcher, one was a baker and one was a candlestick maker. (Danny Teal "Absurdica")

3. To spell the baker

If an old man will marry a young wife, why then--why then--why then--he must spell Baker! ("Giles Corey from the Salem Farms", by Henry Longfellow)

4. Pull devil, pull baker

The wrestling-match could be seen plainly from the boats;. So it went on, pull devil, pull baker, the wretched girl screaming all the time, and Bob letting out a yell now and then to warn his boat to keep well clear of the ship. ("Lord Jim", by Joseph Conrad)

1. Біда, коли пироги почне пекти швець, а чоботи латать пекар: і справа не піде на лад

Cobbler, shoemaker – швець.

1. A cobbler must stick to his last.

No creed can be so limiting as that awful adjuration that the cobbler must stick to his last. ("What's Wrong with the World", by G.K. Chesterton)

2. The shoemaker's wife is the worst shod.

3. Shoemaker's stock

1. Біда, коль пироги почне пекти швець, а чоботи латать пекар: і справа не піде на лад

2. П'яний як швець

3. Хай швець не вище чобіт

4. Швець без чобіт

5. Холодний швець

6. Лаятися як швець

Cook – куховарка.

1. Head cook and bottle washer

2. Son of the sea cook

The rest of you arm yourselves with crowbars and axes, an' see that that son of a sea cook don't get out on deck again alive. ("The Mucker", by Edgard Rice Burroughs)

3. Too many cooks spoil the broth.

4. Every cook praises his own broth.

5. God sends meat and the devil sends cooks

6. Cold cook

1. Кухарчині діти

Driver – візник.

1. Back-seat driver

2. To swear like a truck driver

3. To be in the driver's seat

1. Я не я і коняка не моя, і сам я не візник.

Hunter – мисливець.

1. Lion hunter

They could see the tall figure and loose mane of the lion-hunter dominating the little group. ("The Man Who Knew Too Much", by G.K. Chesterton)

2. Fortune hunter

...but she was certainly capricious enough to be displeased with our behaviour and in a few weeks after, either to revenge our Conduct, or releive her own solitude, married a young and illiterate Fortune-hunter. (“Love and Friendship”, by Jane Austen)

3. Bounty hunter

4. Head hunter

Truly, the life of the merry head-hunter captivated me. (“The Head-Hunter”, by O. Henry)

1. Мисливець – ловець, а на ловця і звір біжить.

Fisher – рибак.

1. The great fisher of souls

Through me passed a trembling as one who has stood on the very verge of the gulf wherein the men of the Louisades says lurks the fisher of the souls of men, and has been plucked back by sheerest chance. (“The Moon Pool”, by Abraham Merritt)

1. Рибак рибака бачить здалеку.

Nurse – нянька.

1. Dry nurse

But didn't you tell me you were going to make a genius of him? I know what that means. You will dry nurse him till some day he is able to understand you. (“Letters of Two Brides”, by Honore de Balzac)

2. Wet nurse

Two days after the letter came, Eve was obliged to find a wet-nurse; her milk had dried up. (“Eve and David”, by Honore de Balzac)

1. У семи няньок дитя без ока.

Shepherd – пастух.

1. Sheep without a shepherd

I can conceive that an assemblage of some sixty notabilities of Champagne needs a chairman to guide it; for no flock of sheep can get on without a shepherd. (“The Deputy of Arcis”, by Honore de Balzac)

2. Shepherd's pie

3. Shepherd's plaid

'Pick out very light ones, if you please, young man', interposed a genteel female, in shepherd's-plaid boots, who appeared to be the client. (“The Life and Adventures of Nicholas Nickleby”, by Charles Dickens)

1. У семи пастухів не стадо.

Tailor – кравець.

1. The tailor makes the man

2. Tailor's dummy

3. The devil among the tailors

4. The three tailors of Tooley Street.

5. Tom Tailor

6. Merchant tailor

In due time we mustered once again before the merchant tailor's, and having done so, crossed over to the city in the ferry-boat. (“American notes”, by Charles Dickens)

7. Tinker, tailor, soldier, sailor.

1. І кравець, і жнець, і на дуді грець.

Порівняльне вивчення групи лексичних одиниць – НОП (у сфері фізичної праці) і утворюваних ними фразеологізмів дозволило укласти наступне:

1. Фразеологізації підлягають споконвічно англійські і українські номени.

2. НОП характеризуються різною активністю фразеологізму в мовах, що зіставляються.

3. Англійські й українські НОП виявляють гнучкість вживання у складі одиниць фразеологізмів. Деякі досліджувані ФО уживаються в прямому значенні, виступають семантичними центрами фразеологізмів. При фразеологізації НОП семантичне перетворення їх зводиться до метафоризації або метонімізації значень.

4. У групі досліджуваних фразеологізмів виділяються фразеологізми, що мають відповідності (семантики, образної основи, компонентного складу) в мовах, що зіставляються, і фразеологізми, що не мають таких відповідностей.

5. У семантиці фразеологізмів, що вивчаються, образній основі, виборі компонентів – НОП (у сфері фізичної праці) виявляється національна специфіка мови.

У підсумку можна зробити наступні висновки: фразеологічний фонд англійської та української мов складається зі сталих сполучень різного ступеня мовного абстрагування. Разом з тим не можна не відзначити посилення абстрактного характеру англійської фразеології, без сумніву, пов'язаного із загальною тенденцією розвитку англійської мови від конкретної до абстрактної, що проявляється, зокрема, у переході метонімічних фразеологізмів в метафоричні, у збільшенні питомої ваги ідіом – фразеологізмів, які характеризуються тотальним семантичним перетворенням компонентного складу.

Нині невіршеним залишається й питання системності фразеологічного фонду мови. Подальші розвідки у цьому напрямку, на наш погляд, це дослідження якісних змін у фразеологічному складі мови, вивчення структурної та семантичної систематики фразеологізмів, з'ясування функціонального аспекту цих мовних одиниць.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алефіренко М.Ф. Лінгвокреативні процеси формування фразеологічної семантики/М.Ф.Алефіренко//Мовознавство. – 1988. – № 5. – С. 35–41.
2. Ващенко В.С. Фразеологізація компаративних зворотів/В.С.Ващенко// Мовознавство. – 1975 – № 4. – С. 34–40.
3. Долгих Н.Н. Структурно-грамматические характеристики английских фразеологических единиц, содержащих анимальный образ//Язык и культура. – Культурологический поход к преподаванию языка и литературы/Н.Н.Долгих. – К.: Изд-во Дом Дмитрия Бурого, 2004. – Т. 2. – Вып. 7. – С. 196.
4. Korunets' I.V. Contrastive Typology of the English and Ukrainian Languages. – Vinnitsa, 2003. – 239c.
5. Кунин А.В. Английская фразеология (теоретический курс)/ А.В.Кунин. – М., 1970. – 324с.
6. Кунин А.В. Большой англо-русский фразеологический словарь. Изд. 4-е, переработанное и дополненное. Около 20 тыс. фразеологических единиц. – М.: «Русский язык», 1984. – 944с.
7. Кунин А.В. Русско-английский фразеологический словарь. – Изд. 4-е, переработанное и дополненное. Около 20 тыс. фразеологических единиц. – М.: «Русский язык», 1984. – 942с.
8. Леонтьев А.Л. Психологические единицы и рождение речевого высказывания/А.Л.Леонтьев. – М., 1989. – С. 17.
9. Молотков А.И. Фразеологизмы и принципы их лексикографического описания/А.И.Молотков. – М., 1967. – С. 9.
10. Семчинский С.В. Семантична інтерпретація мов: монографія/ С.В.Семчинський. – К.: Вища школа, 1994. – 256с.
11. Удовиченко Г.М. Прогресивна і регресивна деривація в системі фразеологізмів/Г.М.Удовиченко//Мовознавство. – 1984. – № 2. – С. 18–24.
12. Федуленкова Т.Н. Английская фразеология/Т.Н.Федуленкова. – Архангельск, 2000. – 132 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Людмила Лисенко – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: компаративна фразеологія, лінгвокультурологія.